

УДК 346.9

В.І. НОВОШИЦЬКА, Донецький національний університет

ЩОДО ПОРЯДКУ ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗБИТКІВ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Ключові слова: збитки, відшкодування збитків, добровільний порядок відшкодування збитків

Право на відшкодування збитків є важливою гарантією захисту прав суб'єкта господарювання. При цьому для кредитора першочергове значення має швидке отримання суми понесених збитків, що багато в чому залежить від порядку, в якому здійснюється відшкодування: примусового чи добровільного. Добровільний порядок відшкодування збитків дозволяє значно скоротити час отримання кредитором суми понесених ним збитків, через відсутність необхідності витратити час на підготовку документів до суду та розгляд справи, виконання відповідного судового рішення державною виконавчою службою. Такий порядок відшкодування збитків має ряд переваг і для боржника, адже у випадку задоволення вимог кредитора судом, крім сплати суми збитків, витрати боржника збільшуються у зв'язку із необхідністю додаткового відшкодування судового збору, витрат на проведення експертизи, оплати послуг адвоката, перекладача та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Разом із тим, на практиці, відшкодування збитків у добровільному порядку не набуло достатнього поширення, що пов'язано серед іншого з його невизначеністю. Крім цього, відшкодування збитків у такому порядку викликає у боржника труднощі зі здійсненням бухгалтерського обліку, адже невід'ємною умовою його ведення є оформлення кожної господарської операції відповідним документом.

Правовою основою добровільного порядку відшкодування збитків є положення ч.1 ст.222

Господарського кодексу України (далі – ГК України) [1] та ч.1 ст.226 ГК України, які мають певні розбіжності. Так, ч.1 ст.226 ГК України визначає, що відшкодування збитків у добровільному порядку здійснюється на підставі вимоги зацікавленої особи, не уточнюючи змісту та форми такої вимоги. Поряд із цим, за ч.2 ст.222 ГК України учасник господарських відносин, чиї права або законні інтереси порушено, має право звернутися до порушника з письмовою претензією. Отже, невизначеним залишається питання щодо документу, який може бути підставою для добровільного відшкодування збитків боржником. Крім цього, положення ч.1 ст.226 ГК України і положення ч.2 ст.222 ГК України потребують уточнення щодо змісту вимоги про відшкодування збитків, строку її подання та розгляду, строку і порядку її задоволення. Звернення до інших нормативно-правових актів, зокрема до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [2], свідчить про відсутність у них норм, застосування яких було б можливим у випадку відшкодування збитків у сфері господарювання у добровільному порядку.

В останні роки питання відшкодування збитків досліджували такі автори, як А.В. Янчук, Т.Є. Крисань, І.В. Подколзін та ін., проте проблеми відшкодування збитків у сфері господарювання у добровільному порядку предметом окремого дослідження не були.

Вищезазначене свідчить про актуальність теми дослідження, метою якого є обґрунтування пропозицій щодо уточнення порядку добровільного відшкодування збитків у сфері господарювання. Новизна роботи полягає в уточненні форми вимоги про відшкодування збитків у сфері господарювання у добровільному порядку та конкретизації такого порядку шляхом виокремлення його стадій, розробці відповідних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

У сфері господарювання обов'язок боржника добровільно відшкодувати збитки слідує з приписів ч.1 ст.226 ГК України і його здійснення безпосередньо пов'язано з отриманням боржником відповідної вимоги управненої

сторони. Отже є підстава вважати, що саме вимога є умовою для добровільного відшкодування боржником збитків, заподіяних ним суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено. Відповідно, першою стадією добровільного порядку відшкодування збитків є направлення кредитором на адресу боржника відповідної вимоги. При цьому, за відсутності законодавчих вимог до форми такого документу, направлення його у формі, що не відповідає нормам законодавства, може стати підставою, з однієї сторони, для відмови в задоволенні таких вимог, а з іншої – для застосування заходів відповідальності з боку контролюючих органів.

Для уточнення форми такого документу можна звернутись до оформлення відносин з досудового порядку реалізації господарсько-правової відповідальності, в тому числі й у формі відшкодування збитків, бо такий порядок є саме добровільним несенням відповідальності, на що вказує ч.2 ст.222 ГК України, де йдеться про безпосереднє врегулювання спору з порушником прав або інтересів.

З урахуванням цього, формою вимоги про відшкодування збитків у добровільному порядку може бути претензія, як документ, у якому кредитор звертається зі своїми вимогами до правопорушника з метою врегулювання спору без звернення до судових органів. Це дозволить застосовувати до відносин, що розглядаються, інші норми ст.222 ГК України з урахуванням особливостей, обумовлених такою формою відповідальності як відшкодування збитків.

Враховуючи вищевикладене, доцільно доповнити ГК України положенням про те, що вимога про відшкодування збитків у сфері господарювання у добровільному порядку повинна складатися у формі претензії, в порядку, передбаченому ст.222 ГК України. На сьогодні, таке доповнення може бути внесено до ч.1 ст.226 ГК України або викладено окремо з іншими нормами про відшкодування збитків у добровільному порядку у ст.226-1 ГК України, про що буде зазначено далі.

Таке доповнення дозволить вирішити певною мірою питання щодо змісту вимоги (претензії) про відшкодування збитків, для чого доцільно звернутись до ч.3 ст.222 ГК України. Взнявши за основу загальні правила до змісту претензії та особливості зазначеної форми відповідальності, можна стверджувати, що в такому документі зазначають: повне найменування і поштові реквізити заявника претензії та особи (осіб), якій претензія пред'являється; дата пред'явлення і номер претензії; обставини, на підставі яких пред'явлено претензію; докази, що підтверджують ці обставини; вимоги заявника з посиланням на нормативно-правові акти; сума претензії та її розрахунок (розмір збитків та порядок його розрахунку); платіжні реквізити заявника претензії; перелік документів, що додаються до претензії.

Повне і правильне складання претензії в цьому випадку набуває особливого значення, оскільки відсутність вказаних обов'язкових даних може стати підставою для відмови боржника відшкодувати збитки у добровільному порядку.

Наступним питанням, що потребує вирішення, є строк подання вимоги (претензії) про відшкодування збитків у добровільному порядку. За загальним правилом претензія про відшкодування збитків повинна бути подана у межах строку позовної давності, тобто протягом трьох років з дня заподіяння збитків (ст.257, 260, 253 ЦК України). Водночас доцільно враховувати, що при стягненні збитків у судовому порядку позовна давність застосовується лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення рішення (ч.3 ст.267 ЦК України), тобто, якщо така заява не буде подана, суд не може відмовити у задоволенні позовних вимог на цій підставі. З урахуванням наведеного пропонується не обмежувати строк подання вимоги (претензії) трирічним терміном. Таким чином, пропонується доповнення відповідної норми ГК України положенням, що вимога про відшкодування збитків, подана після спливу строку позовної

давності, у випадку визнання її боржником підлягає задоволенню.

Другий етап добровільного порядку відшкодування збитків можна визначити як розгляд боржником вимоги про відшкодування збитків та повідомлення кредитора про результати такого розгляду. За загальним правилом претензія (вимога про відшкодування збитків) розглядається в місячний строк з дня її одержання, якщо інший строк не встановлено ГК України або іншими законодавчими актами (ч.6 ст.222 ГК України, ст.7 Господарського процесуального кодексу України – (далі ГПК України) [3]). Разом із тим, зазначений строк потребує уточнення з урахуванням того, що розгляд боржником окремих вимог про відшкодування збитків потребує багато часу з огляду на складність обрахування розміру спричинених збитків та необхідність дослідження наданих кредитором доказів на підтвердження їх наявності, потребує проведення експертиз тощо. Отже строк розгляду таких вимог доцільно збільшувати. Разом із цим, розгляд інших вимог навпроти займає декілька днів. Крім того, зазначений місячний строк може бути використано боржником і для ухилення від відшкодування збитків у судовому порядку, оскільки кредитор має спочатку дочекатись спливу такого строку.

Для врахування різних категорій справ доцільно закріпити за сторонами право змінювати вищезазначений місячний строк розгляду такої вимоги у договорі. Внесення зазначених змін дозволить сторонам в залежності від виду господарського договору та можливих порушень, за які у ньому встановлюється відповідальність, самостійно наперед визначати строк, в якій вони повинні будуть розглянути вимогу про відшкодування збитків. Крім того, це дозволить суб'єктам господарювання визначати й різні строки розгляду відповідних вимог для різних видів порушень за одним договором.

Наступною складовою частиною названого етапу є повідомлення кредитора про результати розгляду вимоги про добровільне відш-

кодування збитків, для уточнення змісту якого за основу можна взяти положення ч.8 ст.222 ГК України та положення ст.8 ГПК України, за якими про результати розгляду претензії заявник має бути повідомлений письмово.

Отже, відповідь на вимогу про відшкодування збитків має надаватись у письмовій формі та містити наступну інформацію (ст.8 ГПК України): повне найменування і поштові реквізити підприємства, організації, що дають відповідь, та підприємства чи організації, яким надсилається відповідь; дата і номер відповіді; дата і номер претензії, на яку дається відповідь; коли претензію визнано повністю або частково, – визнана сума, назва, номер і дата розрахункового документа на перерахування цієї суми або строк перерахування узгодженої суми збитків на рахунок кредитора; коли претензію відхилено повністю або частково, – мотиви відхилення з посиланням на відповідні нормативні акти і документи, що обґрунтовують відхилення претензії; перелік доданих до відповіді документів та інших доказів.

Відповідь на вимогу про добровільне відшкодування збитків може мати практичне значення для управленої сторони з огляду на те, що при подальшій відмові боржника від добровільного відшкодування завданих ним збитків, та зверненні кредитора до суду, така відповідь може бути доказом вини боржника та розміру збитків, що підлягають відшкодуванню.

Законодавством (ст.222 ГК України, ст.8 ГПК України) не встановлено строк для надання письмової відповіді на претензію (вимогу про відшкодування збитків). З урахуванням цього, доцільно встановити семиденний строк на складання та направлення кредитором відповіді на вимогу про відшкодування збитків, який буде обчислюватися після спливу місячного терміну встановленого для розгляду претензії, якщо інший строк не буде погоджено сторонами у договорі.

Важливо перебачити й правило за яким, у разі неотримання відповіді на вимогу про відшкодування збитків у семиденний строк з урахуванням часу поштового обігу, кредитор

має право звернутись з відповідним позовом до суду.

Останнім етапом добровільного порядку відшкодування збитків є задоволення вимоги про відшкодування збитків або відмова у її задоволенні. Для уточнення його змісту за основу можна взяти положення ч.6 ст.222 ГК України, відповідно до якої обґрунтовані вимоги заявника одержувач претензії зобов'язаний задовольнити. Законодавством не встановлено строк задоволення претензії у разі її визнання. Для вимог про відшкодування збитків такий строк може складати сім днів після спливу строку для надання відповіді на претензію (або встановлюватись сторонами у договорі), за аналогією із строком, що встановлено у ч.2 ст.25 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якої державний виконавець у постанові про відкриття виконавчого провадження вказує боржнику про необхідність самостійно виконати рішення у строк до семи днів з моменту винесення постанови [4].

Крім цього, семиденний строк встановлюється й цивільним законодавством. Так, у випадку коли строк виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час, а боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги (ч.2 ст.530 ЦК України).

Отже, боржник після спливу строку розгляду вимоги про відшкодування збитків, буде зобов'язаний у семиденний строк скласти та направити відповідь на неї кредитору, та в такий же строк після надання відповіді на претензію задовольнити вимоги про відшкодування збитків.

Підсумовуючи вищевикладене, порядок добровільного відшкодування пропонується конкретизувати шляхом виокремлення таких стадій:

1. Направлення кредитором вимоги (претензії) про відшкодування збитків в порядку передбаченому ст.222 ГК України в межах строку позовної давності, тобто протягом

трьох років з дня заподіяння збитків або в інший (більший) строк, якщо така вимога буде визнана боржником.

2. Розгляд боржником вимоги (претензії) про відшкодування збитків в місячний строк з дня її одержання (або в інший строк, встановлений ГК України, іншими законодавчими актами, сторонами у договорі) та повідомлення кредитора про результати її розгляду у семиденний строк, який буде обчислюватися після спливу терміну встановленого для розгляду претензії, якщо інший строк не буде погоджено сторонами у договорі.

3. Задоволення вимоги (претензії) про відшкодування збитків у семиденний строк, який буде обчислюватися після спливу терміну встановленого для надання відповіді на претензію, або відмова у її задоволенні.

Крім цього, для реалізації вище зазначених пропозицій з метою удосконалення порядку добровільного відшкодування збитків у сфері господарювання доцільно доповнити ГК України статтею 226-1, яку, пропонується викласти у такій редакції:

«Стаття 226-1. Відшкодування збитків у добровільному порядку

1. Вимога про відшкодування збитків направляється управленою стороною у порядку, передбаченому ст.222 цього Кодексу у формі претензії.

2. Вимога про відшкодування збитків повинна бути направлена в межах строку позовної давності. Вимога про відшкодування збитків, подана після спливу строку позовної давності, підлягає задоволенню у випадку визнання її боржником.

3. Особа, яка отримала вимогу про відшкодування збитків, зобов'язана розглянути її в місячний строк з дня одержання та після його спливу надати письмову відповідь у семиденний строк, якщо інше не передбачено законом або договором. Обґрунтована вимога повинна бути задоволена у семиденний строк після спливу строку для надання відповіді на неї. У разі неотримання згоди на добровільне відшкодування збитків у семиденний строк з урахуванням часу поштового обігу, управнена

сторона має право звернутись з позовом до суду.

4. У відповіді на вимогу про відшкодування збитків зазначаються:

– повне найменування і поштові реквізити підприємства, організації, що дають відповідь, та підприємства чи організації, яким надсилається відповідь;

– дата і номер відповіді;

– дата і номер вимоги про відшкодування збитків, на яку дається відповідь;

– визнана сума, назва, номер і дата розрахункового документа на перерахування цієї суми або строк перерахування узгодженої суми збитків на рахунок кредитора, – якщо її визнано повністю або частково;

– мотиви відхилення з посиланням на законодавство і документи, що його обґрунтовують, – коли її відхилено повністю або частково;

– перелік доданих до відповіді документів та інших доказів».

Внесення зазначених змін сприятиме ефективнішій реалізації суб'єктом господарювання права на стягнення збитків у добровільному порядку без звернення до судових органів та дозволить скоротити час отримання суми понесених ним збитків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 6. – Ст. 462.

2. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.

3. Господарський процесуальний кодекс України : від 06.11.1991 р. // ВВР України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

4. Закон України «Про виконавче провадження» : від 21.04.1999 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 19. – Ст. 194.

Новошицька В. І. Щодо порядку добровільного відшкодування збитків у сфері господарювання / В. І. Новошицька // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 491–495 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12nviucg.pdf>

Досліджені проблеми відшкодування збитків у добровільному порядку, які виникають у суб'єктів господарювання при здійсненні господарської діяльності. Конкретизовано порядок добровільного відшкодування збитків шляхом виокремлення його стадій. Розроблено відповідні пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Новошицкая В.И. О порядке добровольного возмещения убытков в сфере хозяйствования

Исследованы проблемы возмещения убытков в добровольном порядке, которые возникают у субъектов хозяйствования в процессе осуществления хозяйственной деятельности. Конкретизирован порядок добровольного возмещения убытков путем выделения его стадий. Разработаны соответствующие предложения по усовершенствованию действующего законодательства в этой сфере.

Novoshickaya V.I. About the Voluntary Compensation of Damages in Economic Sphere

Indemnity problems about voluntary reimbursement of losses that incur by economic entities in the course of economic operations are researched. The procedure of voluntary reimbursement is specified by distinguishing its steps. The proposals on improving the applicable legislation have been developed.